

CONFERENCE IN SALZBURG

A conference devoted to works of art lost during the war and the problems connected with their restitution was organised by the Polish embassy in Vienna. It took place on 15 December 2014. The meeting catered mainly for Austrian specialists in provenance studies and international law, as well as representatives of museums and academic milieus. It was attended by the students and graduates of Art History of the University of Salzburg. Some of the papers were devoted to works of art taken away from Warsaw to Austrian lands and the history of old objects of unknown provenance amassed after the war in the Mauerbach monastery located near Linderow. Professor Renate Prochno-Schinkel presented the activity of the Austrian Committee for Research on the Provenance of Historic Objects, while the problems connected with losses and restitution were explained by Dr Monika Kuhnke.

Konferencja w Salzburgu, 15 grudnia 2014 r., fot. Ambasada RP w Wiedniu

MONIKA KUHNKE

KONFERENCJA W SALZBURGU WOJENNA GRABIEŻ DZIEŁ SZTUKI. POSZUKIWANIE ZAGINIONYCH ZABYTKÓW

Jednym z zadań polskiej polityki zagranicznej jest wyjaśnianie podstaw i założeń tej polityki zarówno w kraju, jak i poza jego granicami. Dotyczy to także polityki restytucyjnej w zakresie szeroko pojętych dóbr kultury utraconych przez Polskę w czasie II wojny światowej.

Powodzenie wielu konkretnych działań restytucyjnych w dużej mierze zależy nie tylko od merytorycznej wartości dokumentacji przygotowywanej przez stronę polską, ale także od wrażliwości drugiej strony na te zagadnienia, świadomości skali i specyfiki rabunku dokonywanego na terenie Polski. Stąd też Ministerstwo Spraw Zagranicznych zainaugurowało w ubiegłym roku cykl spotkań i konferencji odbywających się poza naszymi granicami, poświęconych stratom wojennym oraz problemom związanym z ich odzyskiwaniem. Organizacją takich spotkań

zajmują się placówki dyplomatyczne i konsularne, a zapraszani są na nie specjaliści w dziedzinie badań proveniencyjnych, prawa międzynarodowego w zakresie restytucji, a także przedstawiciele środowisk muzealnych oraz akademickich.

Pierwsza konferencja odbyła się w grudniu 2014 r. w Austrii, w położonym niedaleko niemieckiej granicy Salzburgu. Nie bez przyczyny wybrano to właśnie miejsce. Zaledwie 60 km na południowy zachód od Salzburga znajduje się zamek Fischhorn – to tam, do głównej siedziby SS gruppenführera Hermanna Fegeleina w październiku 1944 r. zostały przewiezione dzieła sztuki z Muzeum Narodowego w Warszawie. Nie były to tylko zabytki z tego muzeum, ale również obiekty, które zgromadzono tam w celu zabezpieczenia na wypadek wojny z innych warszawskich i pozawarszawskich zbiorów, w tym także z Muzeum Czartoryskich w Gołuchowie pod Poznaniem. W końcowym okresie wojny część zabytków zgromadzona w zamku została rozgrabiona przez uciekających Niemców, część wynieśli mieszkańcy okolicznych wsi, a część

amerykańscy żołnierze, który zajęli zamek z początkiem maja 1945 r. Bohdanowi Urbanowiczowi, członkowi polskiej misji rewindykacyjnej, udało się rok później rewindykować do Polski jedynie to, co pozostało.

Kolejne dzieła sztuki wywiezione z Warszawy do zamku Fischhorn zaczęły wracać od osób prywatnych lub z muzeów rozsypanych po całym świecie dopiero po ponad półwieczu. Wówczas ze Stanów Zjednoczonych Muzeum Narodowe w Warszawie odzyskało *Portret Podlewskiego* pędzla Jana Matejki, a zbiory Czartoryskich w Krakowie – XVII-wieczny *Portret dworzani* autorstwa Jana Mostaerta pochodzący z Gołuchowa. Z Ameryki Południowej (także do warszawskiego muzeum) powrócił zespół XIX-wiecznych rysunków i grafik, a dalsza część tego zbioru, odnaleziona w Zell am See obok Fischhorn, przekazana została przez osobę prywatną. W tej samej miejscowości odnalazł się również średniowieczny krzyż z kolekcji gołuchowskiej.

To właśnie zamek Fischhorn i losy zgromadzonych w nim zabytków pochodzących z Polski stały się tematem dwóch pierwszych referatów wygłoszonych podczas konferencji, które przygotowali studenci historii sztuki Uniwersytetu w Salzburgu. Magdalena Denk przypominała dzieje zamku i jego rolę po przejściu go przez SS, szczególnie w latach 1944–1946, z którymi wiąże się historia zabytków przywiezionych z Polski. Historię XII-wiecznego krzyża z kolekcji Czartoryskich w Gołuchowie przedstawiła Sandra Kobel. Krzyż z zamku Fischhorn najpewniej wykradł mieszkaniec jednej z okolicznych miejscowości i przez kilkadziesiąt lat przechowywany był on w jego domu. Odnaleziony został przez mieszkankę Zell am See w... pojemniku na śmieci. Po identyfikacji zabytek wrócił do Polski.

Klemens Leitner przygotował tekst dotyczący rewindykacji, tym razem jednak z Polski do Austrii. Sprawa dotyczyła dwóch XVII-wiecznych gobelinów pochodzących ze zbiorów wiedeńskiego Kunsthistorisches Museum, które znalazły się w czasie wojny we Wrocławiu. Dekorowały dom gauleitera Dolnego Śląska Karla Hankego. Po zakończeniu działań wojennych obie tkaniny znalezione na terenie Śląska i jako obiekty o nieznanym proveniencji przekazano je do Muzeum Narodowego w Warszawie. Dopiero w latach 80. udało się ustalić ich pochodzenie i zwrócono je do Wiednia.

Ostatni z referatów studyjnych dotyczył spraw austriackich, a w szczególności tzw. zbioru Mauerbach szeroko komentowanego w latach 90. Sprawę tę, jako przykład rozwiązywania problemu dotyczącego dzieł sztuki o nieznanym proveniencji, przypominała Karla Linderowa. Chodzi o zabytki, które pozostały niezidentyfikowane w tzw. Collecting Points, pochodzące najpewniej z prywatnych austriackich zbiorów żydowskich przekazanych Austrii przez administrację amerykańską z obowiązkiem odnalezienia ich prawowitych właścicieli i zwrotu im ich własności. Austria jednak uczyniła niewiele, aby z tego obowiązku się wywiązać, a dzieła sztuki zostały złożone w klasztorze w Mauerbach. Po nagłośnieniu sprawy opublikowano listę tych zabytków. Ponieważ jedynie nieliczne obiekty udało się powiązać z poszkodowanymi, pozostałe w październiku 1996 r. wystawiono na aukcję, z której dochód został przeznaczony dla najbardziej potrzebujących ofiar Holocaustu.

Kolejną osobą występującą podczas konferencji była prof. Renate Prochno-Schinkel z Uniwersytetu w Salzburgu. Omówiła ona badania proveniencji dzieł sztuki, które znalazły się w wyniku wojny na terenie Austrii. O aspektach prawnych związanych z restytucją dzieł sztuki mówił z kolei prof. Wojciech

Kowalski (Uniwersytet Śląski, MSZ), a autorka niniejszego tekstu przedstawiła historię i zakres rabunku dzieł sztuki w Polsce w latach 1939–1945 oraz późniejsze rewindykacje.

W czasie konferencji pokazano zrealizowany przez Stowarzyszenie Komunikacji Marketingowej SAR film *Zaginione muzeum* opowiadający w ciekawej konwencji filmu rysunkowego historię stworzenia i rozproszenia Muzeum w Gołuchowie. Zaprezentowano także fotogramy dzieł sztuki, które powróciły do Polski w ostatnim czasie, oraz materiały informacyjne dotyczące zabytków przewiezionych do zamku Fischhorn.

Spotkanie w Salzburgu cieszyło się ogromnym zainteresowaniem. Do nowego gmachu Archiwum Miejskiego, w którym odbyła się konferencja, przybyło ponad 150 osób, głównie Austriaków, ale też Polaków mieszkających w Austrii. Wśród gości byli członkowie Komisji ds. Badań Proweniencyjnych Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu w Wiedniu, Stowarzyszenia Historyków Sztuki, przedstawiciele muzeów, archiwów Salzburga i innych miast. Przede wszystkim jednak licznie przybyli studenci. Pełna sala i tak duże zainteresowanie problemem polskich strat wojennych oraz generalnie problemem rewindykacji potwierdziły, że taka formuła spotkania – czynnie i merytorycznie angażująca przedstawicieli środowisk akademickich – sprawdza się w pełni.

Na jesieni 2015 r. planowane jest kolejne spotkanie na terenie Austrii, a następne odbędą się m.in. w Stanach Zjednoczonych oraz Niemczech.

DR MONIKA KUHNKE

Historyk sztuki, od lat 90. zaangażowana w rewindykację do Polski zabytków wywiezionych w okresie II wojny światowej. Autorka kilkunastu artykułów oraz publikacji dotyczących problematyki strat wojennych, m.in. książki *Sztuka zagrabiona. Urowadzenie Madonny*. Prezes oddziału warszawskiego Stowarzyszenia Historyków Sztuki, zastępca pełnomocnika Ministerstwa Spraw Zagranicznych ds. restytucji dóbr kultury.

Fragment ekspozycji towarzyszącej konferencji w Salzburgu *Wojenna grabież dzieł sztuki. Poszukiwanie zaginionych zabytków* 15 grudnia 2015 r., fot. Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP